HACCETMEK

'Kastetmek' anlamına gelen hac sözcüğü, Kâbe'ye yönelerek Allah'ı, O'nun rızasını kastetmek ve aslında O'na yönelmektir. Hac, insanın Allah'a yönelişini ve mânen yükselişini temsil eder. Bütün benliğiyle Allah'a yönelen mümin, O'nun evini ziyaret etmeyi büyük bir mânevî tecrübe olarak telakki eder. Zira Allah'ın, sembol değeri taşıdığını belirttiği dinî ödev, mekân ve davranışlara saygı göstermek, kalplerdeki takvanın, bilinç ve şuurun sonucudur.[1]

Hz. İbrâhim'in çağrısına kulak vererek hacca niyetlenen mümin,[2] günde beş vakit uzaktan yöneldiği Allah'ın evine bu defa bedeniyle varmak ister. Hem maddî azığını hem de takva azığını hazırlayarak çıkar yola...[3]

Hedef olarak Allah'a, mekân olarak Allah'ın evinin bulunduğu Haram bölgeye, zaman olarak da bir taraftan âdeta Hz. İbrâhim, Hz. Peygamber ve sahâbe asırlarına; diğer taraftan da hac ile kazandıklarıyla geleceğe yapılan bir yolculuktur hac.

Mîkât:

Mîkât, bu yolculuğa ve ilâhî buluşma iklimine girişin sınırıdır. Tayin edilen vakit, buluşma vakti, bugünkü tabirle "randevu zamanı/yeri" anlamına gelen "mîkât" kelimesi, hac ibadetine başlanan yeri ve zamanı ifade eder. Hz. Peygamber (sav) tarafından belirlenmiş olan mîkât sınırlarında[4] bir başka deyişle mîkât mahallinde yapılan niyet ile birlikte hac ibadeti başlamış olur.

Mîkâta gelen mümin, âdeta kendisini Tur Dağı'na Allah ile konuşmaya giden Hz. Musa[5] gibi hisseder. Acaba Allah ile nasıl buluşacaktır? O'nun rahmetini, azametini nerede, nasıl ve ne kadar görebilecektir?

Acaba Allah kendisini ve haccını kabul edecek midir? Hac, onun için gerçekten bir ilâhî buluşmaya dönüşecek midir? Mîkât mahalli, aynı zamanda ihram mahallidir.

İhram:

"İhram", hac süresince bazı helâllerin, Allah ve Resûlü'nün getirdiği yasaklar çerçevesinde kişiye haram kılınması demektir.

Söz konusu yasaklar, mîkât mahallinde hacca niyet etmekle başlar ve ihramdan çıkıncaya kadar devam eder. Hanımların kendi normal giysileri içinde gerçekleştirdikleri ihram hâli, erkeklerin 'izâr' ve 'ridâ' denilen dikişsiz iki parça peştamala bürünmeleriyle sembolize edilir. Artık erkekler ihramdayken gömlek, sarık, şalvar, bornoz ve benzeri elbiseler ve mest giyemezler.[6]

Esas itibariyle ihram, sadece beyaz bir kıyafete bürünme değil, belki takva elbisesine bürünmedir. Hacca gelenler, sosyal ve ekonomik statülerini gösteren dünyevî elbiselerini, makam ve mevkilerini ortaya koyan kıyafetlerini, zevklerini, kültürlerini ve karakterlerini yansıtan her türlü (süs, ziynet, makyaj gibi) göstergeleri bırakıp, Allah önünde herkesin eşit olduğunu simgeleyen bu iki basit giysiye bürünürler.

İhram, Allah nezdinde mal, mülk, madde ve metaın bir hiç sayıldığını, bütün Müslümanların bu kutsal iklimde kardeş olduğunu ifade eder. Birini diğerinden ayrıcalıklı, üstün gösteren hiçbir emare yoktur. Artık dünyevî elbiseler çıkartılmış, şahsiyetleri gizleyen süslü elbiseler atılmış, 'takva elbisesi' giyilmiştir. Mîkât ile başlayan bu kutsal yolculukta asıl giyilmesi gereken elbise takva elbisesi, yani Allah şuuru ve insan olmanın gereği yüklenilen sorumluluk bilincidir.[7]

Yüce Allah,

اَلْحَجُّ اَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ

"Hac (ayları), bilinen aylardır. Kim o aylarda hacca başlarsa, artık kendisi için hacda cinsel yakınlık, günaha sapmak, kavga etmek yoktur."[1] buyruğuyla, cinsel konuları konuşma dâhil, her türlü şehevî ilişkiyi, her türlü günah, kötülük ve çirkinlikleri, başkalarıyla kavga, kapışma, tartışma, sövüşme ve dövüşme gibi olumsuz davranışları yasaklamaktadır.

Hz. Peygamber de,

مَنْ حَجَّ هَذَا الْبَيْتَ ، فَلَمْ يَرْفُثْ ، وَلَمْ يَفْسُقْ ، رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ

"Her kim bu evi (Kâbe'yi) haccederken, (söz ya da eylemle) cinsel yakınlığa yeltenmez ve kötülük işlemezse, anasının onu doğurduğu günkü (günahsız) hâline dönmüş olur."[2] sözleriyle bu yasaklara riayet ederek hac yapabilen kimseleri müjdelemektedir.

İhram yasakları, sadece insanları değil, canlı ve cansız hemen her şeyi kapsamaktadır. Bütün hayvanlar, bütün bitkiler ve hatta Allah'ın müminlere bahşettiği bütün tabiat ve çevre dokunulmaz bir alandır artık. Allah Resûlü'nün talimatı gereği,

لاَ يُخْتَلَى خَلاَهَا ، وَلاَ يُعْضَدُ شَجَرُهَا ، وَلاَ يُنَفَّرُ صَيْدُهَا ، وَلاَ تُلْتَقَطُ لُقَطَتُهَا إِلاَّ لِمُعَرِّفٍ

"(Mekke'nin) otu koparılmaz, ağacı kesilmez, av hayvanları ürkütülüp rahatsız edilmez, yitiği kimse tarafından alınamaz, ancak sahibini arayacak kimse alıp muhafaza eder."[3]

Kâbe ve çevresi için kullanılan "Haram" tabiri, bölgedeki bütün ilişkilerin Allah'ın emir ve yasaklarına saygı esasına göre düzenlendiğini, başta insan olmak üzere, ağaç ve bitki örtüsünden hayvanlara kadar bölgedeki bütün varlıkların ilâhî koruma altına alındığını, dokunulmaz olduklarını ifade eder.

---

[1] Bakara, 2/197.
[2] Buhârî, Muhsar, 10.
[3] Buhârî, Cezâü's-sayd, 9.

Telbiye:

Öte yandan ihrama bürünen hacı, *"Lebbeyk, Allâhümme lebbeyk!"* derken kendisini Kâbe'sine çağıran Rabbinin tam huzurundaymış gibi hisseder. Tıpkı Resûl-i Ekrem gibi,

لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لاَ شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لاَ شَرِيكَ لَكَ

"Buyur Allah'ım buyur! Emrindeyim buyur! Buyur Allah'ım! Senin hiçbir ortağın yoktur. Buyur Allah'ım! Şüphesiz hamd sana mahsustur. Nimet de senindir, mülk de senin. Senin hiçbir ortağın yoktur." der[12] ve "Davetini duydum, emrine uydum, huzuruna geldim, bütün benliğimle ve içtenliğimle emrindeyim!" hissiyatı içinde bunu davranışıyla da göstermeye çalışır. Buna telbiye denir ve bu, hac yapan bütün müminlerin ortak parolasıdır.

Bu sözler, dünyanın dört bir tarafından gelen, renkleri, dilleri, ülkeleri ve kültürleri ayrı fakat hedef ve gayeleri aynı olan milyonlarca Müslüman'ın hep birlikte seslendirdikleri ortak bir ant, ortak bir paroladır ve kutsal iklimde hac boyunca sürekli yankılanır. Bir Müslüman, telbiye getirdiğinde yeryüzünün her bir tarafında, sağında ve solunda taş, ağaç, toprak ne varsa hepsinin onunla birlikte telbiye getirdiğinin[13] bilincindedir.

Telbiye ile hacı, Hz. İbrâhim'in çağrısına koşmuş ve kayıtsız şartsız, kaygısız bir şekilde Allah'a teslim olduğunu haykırmış olur, *"Buyur Rabbim! Emrine âmâdeyim!"* diyerek, her ne emrolunduysa yapar, haramları terk eder, hatta ihramla birlikte bazı helâlleri de terk eder.

Müslüman, telbiyeyi hacda belli yerlerde ve zamanlarda, hacdan sonra ise hâl diliyle ve kalbiyle sürekli söyler. Kendisine hayat verecek her türlü ilâhî buyruk karşısında sürekli, *"Emrin olur Allah'ım!"* bilinciyle hareket eder. Namaz, oruç, zekât, dürüstlük, emanet, adalet, samimiyet... Hepsi için, *"Emrindeyim Allah'ım! Emrine âmâdeyim!"* der.

Kâbe:

Mîkâttan geçen, ihrama bürünen ve ilgili yasaklara harfiyen uyan hacı, ***"Allah'ın, insanlar için bir dayanak yaptığı saygın ev Kâbe"*** ye[14] varır. Zira,

فِيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا

"Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren güvende olur."[4] Kâbe'ye kavuşmak, vuslatı yani Allah'a kavuşmayı temsil eder.

Kâbe, hac ibadetinin yapıldığı mekânların merkezidir. Allah için herhangi bir mekân söz konusu olmadığı hâlde, Rabbimiz Kâbe için, *"Evim"* buyurmak suretiyle orayı

[4] Âl-i İmrân, 3/97.

şereflendirmiş,[16] çevresini de çeşitli yasakların geçerli olduğu bir Haram bölge ilân etmiştir.

Kâbe, yeryüzündeki ilk ibadet yeri olmasının yanı sıra[17] özellikle namaz ve hac ile ilgili belirli şartların yerine getirilmesi bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. Kâbe'nin bulunduğu yöne doğru yönelmek namazın şartlarından olduğu gibi, hac ve umre ibadetinin rükünlerinden biri olan tavaf da Kâbe'nin etrafında yapılır. Ayrıca Kâbe'nin, bütün Müslümanları bir noktada toplayan, her birinin ortak yönü, müşterek istikameti olma gibi birleştirici, bütünleştirici sembolik bir anlamı da vardır.

Allah Resûlü'nün Kâbe'yi tavaf ederken şöyle buyurduğu nakledilir:

مَا أَطْيَبَكِ وَأَطْيَبَ رِيحَكِ مَا أَعْظَمَكِ وَأَعْظَمَ حُرْمَتَكِ وَالَّذِى نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَحُرْمَةُ الْمُؤْمِنِ أَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ حُرْمَةً مِنْكِ مَالِهِ وَدَمِهِ وَأَنْ نَظُنَّ بِهِ إِلاَّ خَيْرًا

“(Ey Kâbe!) Sen ne güzelsin ve kokun da ne güzel! Sen ne yücesin ve saygınlığın da ne yüce! Ama bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki, Allah nezdinde malıyla, kanıyla müminin hürmeti (saygınlığı), senin hürmetinden daha büyüktür!”[5]

Bu hadis, müminin, Kâbe kadar hürmete lâyık olduğunu, müminin Kâbe kadar saygınlığının ve dokunulmazlığının bulunduğunu anlatmaktadır. Kâbe'ye kalplerini kuvvetlendirmek için gidenler, bunun ilk ve temel şartının mümin kardeşinin kalbini kırmamaktan, bu dokunulmazlığı çiğnememekten geçtiğini iyi bilmelidirler.

Tavaf:

Hac ibadetinin rükünlerinden biri de tavaftır; yani Kâbe-i Muazzama'nın etrafında yedi kez dönmektir. Tavaf bir nevi namazdır ve tavafta, hacı Allah'ın huzurunda olduğunun bilinciyle, O'na yaraşan bir tazim ve muhabbet içerisinde olmalıdır. Resûlullah'ın (sav) beyanına göre,

الطَّوَافُ حَوْلَ الْبَيْتِ مِثْلُ الصَّلاَةِ إِلاَّ أَنَّكُمْ تَتَكَلَّمُونَ فِيهِ فَمَنْ تَكَلَّمَ فِيهِ فَلاَ يَتَكَلَّمَنَّ إِلاَّ بِخَيْرٍ

“Kâbe'yi tavaf etmek, namaz kılmak gibidir. Ancak tavafta konuşabilirsiniz. Kim tavaf esnasında konuşursa sadece hayır(lı şeyler) konuşsun.”[6]

Tavaf ederken, Hz. İbrâhim oğlu İsmâil (as) ile Allah'ın evini nasıl dönerek inşa ettilerse, hacı da aynı şekilde tavafla iman evini, gönül evini yeniden inşa etmelidir. Kâbe Allah'ın evi, kalpler de O'nun nazargâhıdır. Hacı orada sürekli Kâbe'ye bakar, onun yüceliğini temaşa eder; Allah ise kulun kalbini gözetir, onu dikkate alır. Hz. Peygamber'in veciz bir şekilde ifade ettikleri gibi,

إِنَّ اللَّهَ لاَ يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

---

[5] İbn Mâce, Fiten, 2.

[6] Tirmizî, Hac, 112.

“Allah sizin şeklinize şemailinize ve mallarınıza bakmaz, kalplerinize ve amellerinize bakar.” [20]

Cemaatle kılınan farz namazlar dışında, tavaf ibadeti günün her saatinde kesintisiz devam eder. Zira Resûlullah (sav), gece ve gündüz hangi saatte olursa olsun Kâbe'yi tavaf edip namaz kılanlara engel olunmaması talimatı vermiştir.[21]

Erkeklerin tavaf yaparken Kâbe'nin etrafındaki ilk üç dönüşlerinde (şavt) daha heybetli yürümeleri (remel) ile tavafta ihramlıyken sağ omuzlarını açık bulundurmaları (ıztıba), aslında Mekke müşriklerine karşı güç ve gövde gösterisi amaçlı ortaya çıkmıştır.

Mekkeli Müslümanlar hicret edince, Medine'nin havası kendilerini olumsuz etkilemiş ve biraz zayıf düşmüşlerdi. Aradan yedi yıl geçtikten sonra üç günlüğüne geldikleri umre ziyaretinde Mekkeliler tarafından bu durumları dile getirilince Hz. Peygamber ashâbına müşriklere karşı güçlü görünmelerini, onların oturduğu tarafa dolandıklarında daha çalımlı ve güçlü yürümelerini emretmiş ve onlar da bunu yapmıştı.[22]

İbn Abbâs'a (ra) göre, başlangıçta tavaf esnasında Kureyşlilere gövde gösterisi için yapılan remel (heybetli yürüyüş), Hz. Peygamber'in Veda haccında, tavafın ilk üç şavtında yapmasıyla sünnet olmuştur.[23]

Nitekim bir defasında Hz. Ömer, “Biz neden hâlâ bu remele devam ediyoruz ki? Çünkü vaktiyle biz, onunla (bizim zayıf düştüğümüzü söyleyen) müşriklere karşı güç gösterisi yapardık, (güçlü) görünmek isterdik. Halbuki Yüce Allah onları helâk etmiştir.” demiş ancak hemen ardından, “Ama biz, Hz. Peygamber'in yapmış olduğu bir şeyi terk etmek istemeyiz.” diye eklemiştir.[24]

Hacerü’l-Esved:

Tavafın başlama noktasını göstermek gibi pratik bir faydası da bulunan Hacerülesved (Kara Taş) ise Rabbimizle ahdimizi yenilemenin sembolik bir işaretidir.

Hacerülesved'in menşei, tarihçesi, mahiyeti ve mânevî değeri hakkında, bir kısmı sembolik anlam taşıyan çok sayıda rivayet vardır. Bu rivayetlerde umumiyetle Hacerülesved'in aslında sütten daha beyaz iken insanların günahları yüzünden karardığı, cennetten indirildiği anlatılır.[25]

Allah kıyamet günü Hacerülesved'i mahşer yerine getirecek, onun, göreceği iki gözü, konuşacağı bir dili olacak ve kendisini selâmlayanlara şahitlik yapacaktır.[26]

Yine bazı rivayetlerde Hacerülesved'i selâmlama, Allah'a vermiş olduğu ahdi ifa etme ve Rahmân ile musâfaha gibi algılanmaktadır.[27] Müslüman, ruhlar âleminde verdiği kulluk sözünü,[28] amelleriyle ortaya koyduğu iman akdini, bu defa Beytullah'ta Hacerülesved'i selâmlayarak hem yineler hem güçlendirir. Burada asıl olan taşın kendisi değil, onu selâmlamanın sembolik anlamı ve Hz. Peygamber'in örnek davranışıdır.

Hz. Peygamber, müsaitse Hacerülesved'i öper,[29] değilse elindeki baston ile selâmlayarak tavafa başlardı.[30] O, güçlü kuvvetli birisi olan Hz. Ömer'i, zayıf bünyeli kimselere eziyet verebileceği gerekçesiyle, Hacerülesved'i öpmek için izdihama karışmaması konusunda uyarmış, eğer boş ise istilâm etmesini, aksi takdirde tehlîl ve tekbir ile geçmesini söylemişti.[31]

Nitekim bir defasında Hz. Ömer Hacerülesved'e seslenerek,

أَمَا وَاللَّهِ إِنِّى لأَعْلَمُ أَنَّكَ حَجَرٌ لاَ تَضُرُّ وَلاَ تَنْفَعُ ، وَلَوْلاَ أَنِّى رَأَيْتُ النَّبِىَّ صلى الله عليه وسلم اسْتَلَمَكَ مَا اسْتَلَمْتُكَ .

“Biliyorum ki sen bir taşsın. Ne zarar verirsin, ne de fayda! Eğer, Resûlullah'ın sana dokunduğunu görmeseydim sana el sürmezdim.” demiş ve eliyle dokunarak onu selâmlamıştır.[32]

Diğer sahâbîler de Hacerülesved'i selâmlarken,

اللهم إيمانا بك ، وتصديقا بكتابك وسنة نبيك صلى الله عليه وسلم

“Allah'ım, sana inanarak, Kitabını ve Peygamberinin sünnetini tasdik ederek/Peygamberinin sünnetine uyarak.” derler ve öyle selâmlarlardı.[7]

Tavaf sonrasında İbrâhim makamının yakınında iki rekât namaz kılınır. Bu namaz, Hz. Ömer'in “Yâ Resûlallah! Keşke Makâm-ı İbrâhîm'i namazgâh edinsen de (orada) namaz kılsak?” demesi üzerine[34] Yüce Allah'ın indirdiği,

وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ اِبْرٰهِيمَ مُصَلًّى

“Siz de İbrâhim'in makamından kendinize bir namaz yeri edinin!”[8] emrinin bir gereğidir. Kâbe kapısının birkaç metre karşısında yer alan Makâm-ı İbrâhîm denilen taşın, Hz. İbrâhim'in, oğlu Hz. İsmâil ile birlikte Kâbe'yi yeniden inşa ederken üzerine basıp iskele olarak kullandığı yahut Hz. İbrâhim'in insanları hacca davet için üzerine çıktığı taş olduğu kabul edilir. Bu hatırayı yâd eden Peygamber Efendimiz, Makâm-ı İbrâhîm'i kendisi ile Kâbe arasına alarak kıldığı iki rekât tavaf namazında Allah'ın birliğini, tevhidi içeren Kâfirûn ve İhlâs sûrelerini okurdu.[36]

Sa’y:

Sa'yin yapıldığı, yalçın kayalarla dolu, sert ve yüksek birçok dağa nispetle hayli mütevazı iki küçük kaya tepeciği olan Safâ ve Merve, Kur'an'a göre “şeâirullâh” yani “Allah'ın (dininin) nişaneleri”dir.[37]

Koşmak, hızlı ve canlı yürüyüş anlamına gelen “sa'y”, hac ve umrede Kâbe'nin doğu tarafındaki Safâ tepesinden başlayarak Merve'ye dört gidiş, Merve'den Safâ'ya doğru da üç geliştir. Sa'yin aslı, Hz. İbrâhim tarafından ileride Kâbe'nin inşa edileceği

---

[7] Abdürrezzâk, Musannef, V, 33.

[8] Bakara, 2/125.

mevkiye getirilerek yavrusu ile baş başa bırakılan Hz. Hacer'in, yanındaki su ve azık tükenince henüz kendisini emmekte olan oğlu Hz. İsmâil için su ararken bu iki tepe arasında koşması hâdisesine dayanır.

Hz. Hacer yavrusuna su bulmak için, annelik sevgisi ve şefkatiyle sağa sola koşturur. Su temin edebilecek birilerini görebilir miyim diye bu iki tepe arasında gidip gelmeye başlar. İki tepe arasındaki vadiye indiği zaman orayı koşarak geçer. Ve bu su arayışı ilâhî iradenin hemen Kâbe'nin yanı başından zemzem suyunu ikram etmesine kadar devam eder.[38] İşte bugün yeşil ışıklı direklerle işaret edilen ve hacıların koşar adımlarla geçtikleri yer Hz. Hacer'in koştuğu o yerdir.

Sa'y, Hacer validemizin kızgın güneşin altında susuzluktan kıvranan biricik İsmâil'ine hayat verecek suyu arayışı gibi bir arayıştır. Ve orada Hacer rolünü canlandıran hacı, yedi defa canla başla, Hacer'deki telaşla, heyecanla arar kendi İsmâil'lerini kurtaracak olan o mânâ suyunu, âb-ı hayatı.

Kendi çocuklarının açlığını, susuzluğunu giderecek olan o hayat suyunu, ahlâkı, mâneviyâtı, ilmi, hayrı, hakikati ve hizmeti yeşertecek, kısaca nesillerimize hayat verecek mânevî zemzemi araştırır.

İbn Abbâs (ra), Resûlullah'ın (sav) Beyt'i ve Safâ ile Merve arasını ancak müşriklere kendi kuvvetini göstermek için koşarak sa'y ettiğini söylemiştir.[39]

Nitekim sa'y'in her seferinde, Safâ ile Merve arasındaki engin kısma gelindiğinde, (şimdiki iki yeşil direk ve ışıklarla gösterilen kısımda) erkekler orayı daha hızlı ve canlı bir şekilde yürüyerek herveleyle geçerler. Hervele, hayat kurtaran su arayışında kararlılığın, güçlü oluşun bir göstergesidir.

Safâ ile Merve arasındaki sa'y bitince, umre veya hac yapanlar tıraş olmak suretiyle sembolik olarak kendi bedenlerinden bir parçayı feda ederler. Bu, bir taraftan, gerektiğinde saçını değil, başını da Allah yolunda verebileceğini temsil ederken, başından dökülen her saç teli, âdeta dökülen günahları ve günahlardan arınmayı simgeler.

Hz. Peygamber,

اللَّهُمَّ ارْحَمِ الْمُحَلِّقِينَ

“Allah'ım, başlarını tıraş ettirenlere merhamet et!” diye dua etmiş, sahâbeden bazıları,

قَالُوا وَالْمُقَصِّرِينَ يَا رَسُولَ اللَّهِ

“Saçlarını kısaltanlara da dua etseniz ey Allah'ın Resûlü!” demişler; o da dördüncüsünde,

وَالْمُقَصِّرِينَ

“Saçlarını kısaltanlara da.” diyerek onlar için de dua etmiştir.[40] Sahâbeden kimisi saçını tamamen kazıtmış, kimisi de saçını kısaltmıştır.[41]

Arafat:

Arafat, haccın bizzat kendisidir ve Kâbe'yi tavaftan, Safâ ile Merve arasında sa'yden sonra kalan hac görevleri, arefe gününden itibaren Arafat'ta, Müzdelife'de ve Mina'da yerine getirilir. Kelime olarak “Arafat”, bilme, anlama, tanıma ve güzel koku gibi mânâlar taşıyan bir kökten gelir.

Arafat, haccın bizzat kendisidir. Arafat'ta Allah Resûlü'ne, Haccı sorduklarında kısaca: (الْحَجُّ عَرَفَةُ) *“Hac, Arafat(ta bulunmak)tır.”* cevabını vermiştir.[42] Bu ifade, bizim dilimizdeki vurgu ile söylenecek olursa tıpkı, “Hac demek, Arafat demektir.” gibi anlaşılmalıdır.

Bu sözü yorumlayarak ve Arafat'ın sembolik mânâsını anlamaya çalışacak olursak, “*Hac, Arafat'tır.* ” demek, hakikati bilmek, tanımak, anlamak, kavramak demektir. Dirilişi, mahşeri, mahkeme-i kübrâ öncesi bekleyişi, ölmeden önce ölmeyi, hesaba çekilmeden önce muhasebe yapmayı bilmek demektir.

Arafat'ı idrak eden hacı olur, Arafat'ı kavrayan marifeti bulur. Arafat, önce kendini bilme, kendini bulma deneyimidir. “Kendini bilen, Rabbini de bilir.” fehvasınca, önce kendini tanıma, ardından da Rabbini tanımadır. Yunus'un dediği gibi: “İlim, ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir.”

Allah'ı unutanlar, nasıl hem kendilerini hem de Allah'ı unutmuşlarsa ve neticede âhirette de Allah tarafından unutulacaklarsa,[43] Arafat'ta kendini ve Rabbini tanıyanlar da, mükâfat olarak Allah tarafından tanınacaklardır.

Arefe günü, en bereketli zaman ile en mübarek mekân birleşir ve kutsal Arafat iklimi ortaya çıkar. Arafat, tıpkı Rahmet Elçisi gibi yüzünü Kâbe'ye çevirip, sırtını Rahmet Dağı'nın eteklerine verip, İlâhî rahmete nail olabilme arayışıdır. Arafat'ta mümin, haşir ve hesaba çekiliş sahnesini temsilî bir şekilde yaşayarak sorumluluğun ve hesaba çekilmenin idrakine varır.

Arafat'ta vakfeye durulur. “Vakfe”, duruş, bekleyiş demektir. Arafat vakfesi, insanın kıyamet günü Allah'ın huzurunda bekleyişini hatırlatır.

Vakfe, Arafat meydanında heyecanla, korku ve ümit arası bir bekleyiştir. O, müminin, Rabbinin huzurunda imanla, sebatla, umutla gerçekleştirdiği bilinçli bir duruştur. Vakfe, inananların hesaba çekilmeden evvel nefisleriyle hesaplaşmasıdır. Âdeta âhiretteki büyük mahkeme öncesi yapılan bir duruşmadır. Bütün Müslümanların kardeş olduklarını, Hz. İbrâhim'in milleti üzere tek bir din ve millet olduklarını, yekvücut olduklarını ispatlayan soylu bir duruştur.

Allah Resûlü, Arafat'a varınca öğleden önce meşhur Veda Hutbesi'nden bir kısmını burada dillendirmiştir. Veda Hutbesi, Müslümanlar için bir çeşit haklar beyannamesi niteliğindedir. Hz. Peygamber, o gün, yüz bin kişiye hitap etmiş ve hutbesinde hem kendi duruşunun hem de Müslümanların duruşlarının nasıl olması gerektiğini ilân etmiştir.[44]

Allah Resûlü, Arafat'ta öğle ile ikindi namazlarını Mescid-i Nemire'de öğle vaktinde birleştirerek kıldıktan sonra[45] devesine binerek vakfe yeri olan Cebelü'r-Rahme'ye gitmiş, orada devesinin sırtını kayalıklara vermiş, kıbleye yönelmiş ve güneşin batışına kadar dua ederek vakfesini yapmıştır.[46]

Arafat'ta vakfe, bütün dünya Müslümanlarını temsilen gelen heyetlerin oluşturduğu dünyada eşi benzeri görülmeyen bir zirvedir. Sadece halkı Müslüman olan ülkelerden gelenlerin değil, diğer ülkelerde yaşayan Müslümanların da katıldığı dünya Müslümanlarının yekvücut oldukları bir kongre'dir.

Bu kongrede gönüllerin tanışması, ruhların uzlaşması vardır. Dilleri, tenleri, ırkları, renkleri, kültürleri ve coğrafyaları farklı olmasına rağmen, inançları, duyguları, dertleri, dilekleri ve duaları aynı olan milyonların yürekleri ve içten yakarışları vardır vakfede.

Allah'ın arefe gününden başka kullarını cehennemden daha fazla azat ettiği hiçbir gün yoktur. Gerçekten Yüce Allah o gün meleklere,

انْظُرُوا إِلَى عِبَادِي شُعْثًا غُبْرًا

"Şu toza toprağa karışmış kullarıma bir bakın!" [47]

مَا أَرَادَ هَؤُلاَءِ

"Bunlar ne istiyorlar?" [48] diyerek Arafat'taki hacılarla övünür.

Allah Resûlü,

أَفْضَلُ الدُّعَاءِ دُعَاءُ يَوْمِ عَرَفَةَ

"Duaların en faziletlisi arefe günü yapılan duadır." [49] der ve şöyle buyurur:

مَا رُئِيَ الشَّيْطَانُ يَوْمًا هُوَ فِيهِ أَصْغَرُ وَلاَ أَدْحَرُ وَلاَ أَحْقَرُ وَلاَ أَغْيَظُ مِنْهُ فِي يَوْمِ عَرَفَةَ وَمَا ذَاكَ إِلاَّ لِمَا رَأَى مِنْ تَنَزُّلِ الرَّحْمَةِ وَتَجَاوُزِ اللَّهِ عَنِ الذُّنُوبِ الْعِظَامِ إِلاَّ مَا أُرِىَ يَوْمَ بَدْرٍ

"Şeytan, arefe günü görüldüğünden daha hor ve hakir, daha zelil ve öfkeli hiçbir zaman görülmemiştir. Bunun sebebi de onun, rahmetin indirilişini, Allah'ın büyük günahları affedişini görmesidir." [50]

Meş'ar-i Harâm:

Hacıların Arafat'tan sonraki durağı Meş'ar-i Harâm'dır. "Meş'ar", şiar ve şuur yeri/zamanıdır. Hacı orada beklenen bilinç düzeyine, hakikat şiarına erişecektir.

فَاِذَا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

"Arafat'tan akın edince Meş'ar-i Harâm'da Allah'ı anın." âyetinde geçen Meş'ar-i Harâm tabiri, hac menâsikinden bir kısmının yerine getirildiği Arafat ile Mina arasındaki bölgeyi ifade etmektedir.

Bu âyette “akın edince” diye çevrilen “ifâda” tabiri, bir nehrin taşmasını, sel sularının coşkulu bir şekilde akmasını ifade eder. Arafat vakfesini yerine getirmenin sevinci ile hacıların coşkulu bir tarzda âdeta bir insan seli gibi akması âyette böyle ifade edilmiştir. ***“O'nu, size gösterdiği biçimde anın.”***[52] şeklinde ikinci kez zikrin emredilmesinden, bu bölgenin Allah'ın zikredileceği bir mekân olduğu anlaşılmaktadır. Gece yarısından itibaren yapılmaya başlayan ve sabah namazı sonrasına kadar devam eden buradaki vakfenin, zikir için en uygun zaman dilimlerinden biri olduğu şüphesizdir.

Müzdelife:

Müzdelife, Haram bölgesi içinde Arafat ile Mina arasında kalan bir yerin adıdır. Akşamdan sonra hacıların peş peşe gelip orada toplanmaları ve topluca Allah'a yakararak Mina'ya yaklaşmaları sebebiyle bu adı almıştır.[53]

Hz. Peygamber Arafat'tan ayrıldıktan sonra akşam namazını geciktirerek, yatsı namazının vakti girdikten sonra ikisini birlikte burada kıldı. Geceyi istirahatla geçirdikten sonra, sabah namazının peşinden buradaki vakfesini yaptı.

Allah Resûlü, kıbleye karşı dönerek tekbir, tehlil ve kelime-i tevhidlerle Allah'a dua etmiş[54] ve Müzdelife'nin tamamını vakfe yapılacak yer olarak ilân etmişti.[55]

Yolda ertesi gün girişecekleri temsilî savaşta şeytana atmak üzere Müzdelife'de Fadl b. Abbâs'a yedi taş toplatmıştı. Eline aldığı küçük taşları göstererek, ashâbına böyle taşlar atmalarını tavsiye etmiş, evvelki milletlerin dinde aşırılıkları sebebiyle helâk olduklarını hatırlatarak dinde aşırılıktan sakınmalarını emretmişti.[56]

Müzdelife'den ayrıldıktan sonra, Muhassir vadisi sağda kalacak şekilde hızlıca Mina'ya geçilir. Muhassir bölgesi, Kâbe'yi yıkmak üzere gelen Ebrehe'nin fil ordusunun Ebâbîl kuşlarının attığı taşlarla hüsrana uğratıldığı yerdir. Oradan geçerken, “Fil sûresinde anlatıldığı gibi, küçücük taşlar, güçlü Ebrehe ordusunun planını nasıl boşa çıkarmışsa, Cemerât'ta atılacak taşlar da, şeytanın insana karşı kurduğu tuzakları boşa çıkarmalı!” diye düşünmelidir.

Mina:

“Mina”, aşırı istek, arzu demektir. Mina, Hz. İbrâhim ile oğlu Hz. İsmâil'in, Allah'a olan aşklarının sınandığı yerdir. Bu sınavda Hz. İbrâhim âhir ömründe kendisine verilen biricik oğlunu Allah için kurban etmek; İsmâil ise, bu uğurda canını vermek gibi çok ciddi bir sınavdan geçmiştir.

Hz. İbrâhim durumu oğluna açar ve görüşünü sorar. Hz. İsmâil'in cevabı kısa ve nettir:

قَالَ يَا اَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُني اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصَّابِرينَ

“Babacığım, sana emredileni yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın.”[9]

[9] Sâffât, 37/102.

Bu cevap üzerine Hz. İbrâhim, sevgili oğlunu Allah yolunda kurban etmeye karar verir ve Mina yolunu tutar. Allah'ı her şeyden, herkesten daha çok sevdiğini, Allah'a olan aşkını ispat etmek üzere çıkar yola.

Ancak peygamber de olsa sonuçta bir insan ve baba olan, hem de baba olabilmek için neredeyse tam bir asır bekleyen Hz. İbrâhim'in karşısına o esnada şeytan çıkar. Bu kez, bir tarafta Allah'ın emri, diğer tarafta şeytanın vesvesesi vardır. Ve İbrâhimî kararlılık ağır basar.

Hz. İbrâhim, tercihini Allah sevgisinden, ebedî aşktan yana kullanmış, kendisini Allah'a yaklaştıran yolda karşısına çıkan şeytanı bugün taşlamanın yapıldığı yerlerde defalarca taşlamıştır. Neticede baba-oğul ikisi de Allah'ın emrine teslim olmuşlar ve bu ağır sınavı kazanmışlardır.[60]

Aslında Hz. İbrâhim ve oğlunun sınavıyla, bugün bizim sınavlarımız pek farklı değildir. Ancak İbrâhimî tavır takınmanın çok zor olduğunda şüphe yoktur. Bu zorlu sınavda diğer sevgiler ağır basıyorsa burada yapılacak şey, Allah'tan istiğfar dilemektir.

Nitekim âyette de Allah'tan bağışlanma dilenmesi emredilmektedir.[61] Mina'da bu emri yerine getirip, kalbini Allah aşkıyla doldurduktan sonra, şeytanla yapacağı savaş öncesinde hacı, Mina'da mağfiret miğferini giyer ve şeytanı taşlamak üzere Hz. İbrâhim'in onunla mücadele ettiği savaş alanına gider.

<u>Hedy Kurbanı:</u>

Hacda kesilen kurbanlar, Allah'a yaklaşma çabasının göstergesidir. Hac esnasında kesilen kurbanlık hayvanlar, Kur'an'da, *"Allah'ın nişaneleri"* olarak anılır.[62] Burada asıl ve önemli olan, kesilen hayvanların bedenleri değil, onların sembolik anlamıdır.

Bu nedenledir ki Yüce Allah,

لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا وَلٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ

"Onların ne etleri ne de kanları Allah'a ulaşır. Ama O'na sizin takvanız ulaşır." buyurur.[63] Allah için kesilen bu kurbanların kanları, kurban sahibinden de günahların dökülmesini ve diğer bütün hac menâsiki ile birlikte *"kirlerin giderilmesini"* [64] sembolize eder.[65]

"Hedy" denilen hac kurbanı, hacca gelen müminin sırf Allah için malından vazgeçebildiğinin ifadesidir. İhramda bir otu dahi koparmak yasak iken, Allah'a bağlılığın, fedakârlığın bir göstergesi olarak bayramda canlı hayvanlar kurban edilmektedir. Özellikle kurban etlerinin tamamının yoksul İslâm ülkelerine gönderildiği günümüzde, hacının hiç tanımadığı Müslüman kardeşlerine verdiği destek ve sosyal dayanışma haccın en hikmetli yönlerinden birini oluşturmaktadır.

Kurban, aynı zamanda hac görevlerini yerine getirebilmenin şükrünü eda etmek demektir. Hacı, Allah için kurban keserken, bunun Hz. İbrâhim'den kalma bir sünnet olduğunu,[66] Allah yolunda en sevilen yavrunun kurban edilmesinden bir bedel

olduğunu tefekkür etmelidir. Allah'ın verdiği mal ve evlâtların, Allah yolunda engel değil, tam tersine kendisini Allah'a yaklaştıracak birer vesile olduğunu düşünmelidir.

Teşrik Tekbirleri:

Kurban Bayramı günlerinde getirilen tekbirlere "Teşrik Tekbirleri' denir. Câhiliye döneminde, kesilen kurban etleri kızgın kayalara serilmek suretiyle güneşte kurutulduğu için "teşrik" denilmiştir. Böylece hacılar, hacca gelirken nasıl takva azığıyla geliyorsa,[67] Mina'dan da geriye yine takva azığı götürmelidir.

Şeytan Taşlama:

Hacıların kurban bayramı günlerinde Mina'da yerine getirdikleri hac menâsikinden biri de "şeytan taşlama"dır. Taşlama, Cemerât veya Cimâr denilen üç ayrı mahalde yapılır ve Hz. İbrâhim'e engel olmaya çalışan şeytanı kovmak amacıyla ona taş atılmasını sembolize eder.

Rivayete göre bir peygamber olarak Hz. İbrâhim'e şeytan gözükmüş ve o da Rabbi ile arasına girmek isteyen, kendisini engellemeye çalışan şeytanı taşlamıştır.[68] *"Hac menâsikinizi (benden) alın!"* [69] buyuran Allah Resûlü de, bunu bizzat yapmış ve insanlara öğretmiştir.

Taşlama, bir anlamda şeytana karşı girişilen mücadeleyi sembolize eder. Hacı, attığı her bir taşı, aslında nefsine, şehvetine ve şeytana karşı fırlatır. Kendisini çeşitli hatalara, günahlara sürükleyen bu farklı cepheleri bir bir yok etmeye çalışır.

Sahip olduğu her şeyi Allah uğrunda feda etme yolunda, şeytan karşısına nerelerden çıkıyorsa, hangi silahları ve cepheleri kullanıyorsa oraları bertaraf etmelidir. Gurur, kibir, mal, mülk, makam, mevki, rütbe, şan, şöhret, benlik, gençlik, güzellik, evlilik, çoluk çocuk... Kulluğun ve sorumluluğun önünde engel olan şeyler her ne ise...

Cemerât'ta sembolik olarak ilk gün yedi, sonraki günler kırk dokuz veya yetmiş taş atar. Bu, kesretten (çokluktan) kinayedir; yani burada önemli olan taşların sayısının çokluğu değil, taşların ifade ettiği mânevî ve sembolik anlamdır.

Mümin artık şeytana karşı sürekli teyakkuz hâlinde olmalı, yüzlerce defa karşısına çıksa da ona fırlatacağı binlerce taşı olmalıdır. Artık öteden beri tekrarladığı, "Taşlanmış şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım!" şeklindeki 'istiâze' yani 'eûzü çekmeyi' sadece sözüyle değil, daha bilinçli bir şekilde özüyle yapmalıdır.

Kimden kime sığındığını fark etmelidir. "Racîm" olan şeytandan, "Rahîm" olan Allah'a sığındığını kavramalıdır. Şayet bunu kavrayamaz ve sadece sembolde, şekilde takılır kalır da, taşlamanın anlam ve hikmetini idrak edemezse şeytanı taşladığı vehmiyle bir kez daha aldanır, o kadar! Çünkü şeytan orada, dışarıda bir yerde değil, Hz. Peygamber'in benzetişiyle, *"kanın damarlarda dolaştığı gibi insanın içinde dolaşır."* [70]

Arafat'ta bilgiye, Meş'ar'da bilince, Mina'da sevgiye ve Cemerât'ta zafere kavuşan hacı, kurban hedyi (hediyesi) ile takvaya, takva ile de Allah'a ulaşmaktadır. Hac

boyunca sabır, savaş, şükür ve zafer yaşanmaktadır ve şeytana karşı yapılan savaşta elde edilen zafer kutlanmaktadır.

Hulâsa ihram, tavaf, sa'y, vakfe, şeytan taşlama gibi kendine özgü çeşitli görevlerle/menâsikle hac, baştan sona sembollerle dolu ibadetlerden oluşur. Buradaki her bir sembolik davranışın belli bir anlamı ve mümini eğitici ve bilinçlendirici bir yönü vardır. Fakat neticede Hz. Peygamber'in (sav) buyurduğu üzere:

إِنَّمَا جُعِلَ الطَّوَافُ بِالْبَيْتِ وَبَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ وَرَمْيُ الْجِمَارِ لِإِقَامَةِ ذِكْرِ اللَّهِ

“Kâbe'yi tavaf, Safâ ile Merve arasında yapılan sa'y ve şeytan taşlama işi (dünya kelâmı konuşmak veya gafletle geçirmek için değil) ancak Allah'ın (adının) anılmasını sağlamak içindir.”[10]

Ziyaret Tavafı:

Hac ibadetinin son noktasını “Ziyaret Tavafı” oluşturur. Nefsine, şehvetine ve şeytana karşı giriştiği sembolik savaşını kazanan muzaffer bir askerin, gelip komutanına zaferini müjdelemesi gibi, Kâbe'ye gelen hacı da Allah'ın huzuruna çıkarak bütün görevleri yerine getirdiğini bildirir.

Arafat'ta mahşeri yaşamış ve marifete erişmiş, Mina'da malıyla, canıyla, bütün varlığıyla Allah'ın yolunda olduğunu göstermiş bir insan olarak, hayatının geri kalan kısmında da sürekli bu hâlde olacağını Ziyaret Tavafı'nda bütün içtenliğiyle tekrar ifade eder. Kâbe'nin huzurunda Allah'a kâlû belâda verdiği “kul olma” sözünü tutacağına dair tekrar söz verir.

Kendisinden istenen görevi başarıyla yerine getirmenin sevinci, şükrü ve bunun Allah nezdinde mebrûr ve makbul bir hac olması dua ve niyazları vardır hacının dilinde ve gönlünde. Ziyaret Tavafı'yla hac tamamlandığı için, bu tavaf âdeta bir mühür mesabesindedir.

Günlerdir devam eden, iman, itaat, teslimiyet, ahlâk ve ibadetin her türlüsünün hem gönül hem dille, hem eylem hem bedenle ispat edilmeye çalışıldığı çok yönlü bir programın son noktasıdır Ziyaret Tavafı. Hacı, *“Annesinin kendisini dünyaya getirdiği günkü gibi” masum ve saf vaziyette* günahlarından arınmış olma[72] ümidi ile son yakarışlarını yapar Kâbe'nin etrafında.

Veda Tavafı:

Her fâninin ömrünün bitişi gibi, Allah'ın kendisine verdiği bu mukaddes iklimdeki günlerin de sonuna gelinir. Hacının memleketine dönmeden evvel Kâbe ile vedalaşmak üzere yapacağı tavafa “Veda (Sader) Tavafı” denilir. Her vedada hüzün vardır. Birkaç günlük 'Rahmân'ın misafirliği' sona ermiş ve huzurdan ayrılmanın zamanı gelip çatmıştır.

---

[10] Ebû Dâvûd, Menâsik 50.

Hacının kalbi, birkaç hafta önce Kâbe'ye kavuşmanın heyecanı ile çarparken, şimdi bu mukaddes mekândan ayrılmanın hüznü ile burkulmaya başlar. Hacı şunları düşünür bu veda tavafında: Acaba Kâbe-i Muazzama'ya bir kez daha kavuşmak nasip olacak mı? Dünyada Kâbe'ye kavuşma imkânı veren Allah'ın acaba cennet ve cemâline kavuşmak mümkün olacak mı? Acaba Kâbe ile gerçekleşen geçici ve sembolik vuslat, âhirette gerçek ve ebedî vuslata dönüşecek mi?

İşte bu duygu ve düşüncelerle, endişe ile ümit arasında Kâbe'ye veda eder. Günlerdir gözüyle gördüğü Beytullah'ı, bundan sonraki hayatında gönlüyle görmek, hac esnasında edindiği tecrübeyi gönül bağıyla sürdürmek üzere veda eder.